

Dr. VÁSÁRHELYI BOLDIZSÁR egyetemi tanár, a műszaki tudományok doktora

HÉZAGMENTES VASÚTI PÁLYÁK

Azoknál a vasúti pályáknál, amelyeknél a sínek hőkitérjedésükben nincsenek gátolva, a legtöbb gondot és költséget a sín ütközőknek, az illesztéseknek a kialakítása és fenntartása okozza. Azt a célt, hogy a csatlakozó sínvégeknél a járművek ütés nélkül haladjanak át, még ma sem sikerült megvalósítani. A két ellentétes követelményt ui., hogy egyrészt a sínvégek hosszirányban szabadon elmozdulhassanak, másrészt a sínek és hevederek között teljesen pontos, ütésmentességet biztosító záródás legyen, egyidejűleg még nem lehetett teljesíteni. Éppen ezért a vasutak a sínillesztések számának csökkentésére törekedtek az ún. *hosszú sínek* alkalmazásával. Az I. táblázatban tüntettük fel azt, hogy egyes országok vasutai milyen méretű hosszú síneket használnak.

I. táblázat
Hosszú sínek

Vasút	Hosszú sín	
	hossza méter	súlya kg/fm
Angol	54	47
Dán	60	60
Francia	54	50
Magyar	36	48
Német	30 45	49
Olasz	48	49
Portugál	36	45
Svéd	30	50

A táblázat szerint a nagy vasutaknál alkalmazott 30–60 m hosszú síneknél a sínillesztések megszüntetésre még nem kerültek, számuk azonban 1/2–1/3-ára csökkent.

1. Az eddig készült hézagmentes pályák

Mint az előzőkből kitűnik, a hosszú sínes pályákon a tompa illesztések megmaradnak, a „klasszikus” vágányokkal szemben általában csak minden második-harmadik illesztés marad el. Ez a korábbi helyzettel szemben kétségtelenül előnyösebb, azonban a hevederkötések megmaradnak, s így a sín végének elverődése, valamint a fenntartási költségek kedvezőtlen alakulása ezeknél a pályáknál — bár kisebb mértékben — ugyancsak marad. Éppen ezért a második világháború után egyes vasutaknál olyan fejlődés indult meg, miszerint nemcsak minden második illesztés maradjon el, hanem hogy hosszabb szakaszok összehegesztve hézag nélkül készüljenek, s így azok a hátrányok, amelyeket a hevederkötések jelentenek, gyakorlatilag megszűnnek.

Először alagutakban, ahol a hőmérséklet relative állandóbb, hegesztették össze nagyobb hosszakban (a dán vasutakon 1600, a francia vasutakon 6000 m hosszban) a sínket. A tapasztalatok kedvezők voltak. Később ilyen pályák nemcsak alagutakban, hanem nyílt vonalon is készültek.

Ilyen nyílt vonali kísérleti szakaszok először az amerikai, majd az európai vasutakon létesültek. Az Egyesült Államokban 1933-ban kezdték nyílt vonalon a hegesztett pályák alkalmazását. Ebben az évben 3683 m sínhosszban 316 ütközőt hegesztettek össze. Az 1934-es évben 3102 m, 1935-ben 13 072 m sínhosszt hegesztettek össze. 1936-ig kizárólag termit eljárással hegesztettek, az elektromos hegesztést 1936-ban vezették be.

Annak ellenére, hogy a hézagmentes pályákat itt alkalmazták először, az európai vasutakhoz képest lemaradás állapítható meg. 1953-ban ugyanis az USA vasutain 250 km hézagmentes összehegesztett szakaszt tartottak nyilván.

A francia vasutakon 1948—49-ben kb. 15 vágány km hosszúságban 300 m-es síneket fektettek. A 300 m-es sínek nem tompán, hanem végeiken dilatációs készülékkel csatlakoztak egymáshoz. A kedvező tapasztalatok alapján 1950-ben 800 m hosszúságra emelték fel a hegesztett síneknek a hosszát.

1950-ben 25 km, 1951-ben 70 km, 1952-ben 202 km vágányt építettek 800 m-es hosszú sínekkel. 1953-ban az így épülő szakaszok kísérleti jellegét megszüntették és kivitelre cca 700 vágánykilométert irányoztak elő.¹

1955. december 31-én a hézagmentes francia vasutak hossza 2 346 km, szemben az 1954. december 31-i 1545 km-rel.²

1949-ben a Német Szövetségi vasutakon Münster állomás kijáratához csatlakozva 1,2 km hosszúságú hézagmentes pálya készült. A sínek bükkfa keresztgerendákon fekszenek, a vonatok sebessége a kijárat közelsége miatt 60 km/ó, a napi terhelés 33 000 t.

A Wanne—Bréma állomások közötti igen nagy terhelésű (65 000 tonna/nap, 120 km/óra sebesség) szakaszon faaljakon 4259 m-es hézagmentes szakasz készült. A német kísérleti szakaszokon az eredmények mindenben megfelelők voltak. E kedvező eredményeknek megfelelően a Német Szövetségi Köztársaságban a legnagyobb forgalmú vonalakon hézagmentes szakaszok épülnek, a hézagmentes pályák hossza 1955-ben elérte a 2000 km-t.

¹ Nemes József: A hézagnélküli hosszsínes vágányokról. Közlekedéstudományi Szemle 1955. 10. sz.

² Les Chemins de fer en 1955. France. Bulletin de l'Union Internationale de Chemins de Fer. 1956. 2.

1953-ban a Svájci Szövetségi Vasutak a Lausanne—Genfi fővonalon Etoy—Allaman állomások között 2600 m pályahosszon 12 db 800—900 m hosszú sínszálát fektettek le, amelyeket 36 m hosszú sínekből villamos ellenállás, ill. alumínotermit hegesztéssel kapcsoltak össze. A kétvágányú pálya egyik vágányába ezeket a 46 kg/fm súlyú hézagmentes síneket talpfákra, a másik vágányba vasbeton aljakra fektették. A hegesztett hosszú sínek beépítését 1953. szeptember 3. és 20. között 15—16 C° hőmérséklet mellett eszközölték. A szakasz igen nagy forgalmú, a gyorsvonatok 128 km/óra sebességgel közlekednek.

Az osztrák szövetségi vonalakon 1956 végén 140 km hézagmentes vágány fekdűt.³

A csehszlovák vasutakon 1954-ben a Pilzen melletti egyik vonalon 1275 fm hosszú hézagnélküli szakaszt fektettek tompa illesztéssel 150 kg-os előfeszített vasbeton keresztaljon, a síneket elektromos ívhegesztéssel hegesztették. 1954-ben egy másik nagy forgalmú szakaszon 3715 m hosszú hézagmentes pályát készítettek, előfeszített vasbetonaljon, tompahevederes illesztéssel. A tapasztalatok kedvezők, s ennek eredményeképpen 1955 végére a hosszú sínes szakaszok hossza eléri a 70 km-t. A leghosszabb ilyen szakasz 7,2 km. Méltán állapítja meg V. Tehnik mérnök: „Ebben a tekintetben a népi demokratikus országok élére kerültünk, de még mindig némely nyugati ország mögött maradunk”.⁴

A Zseleznodorozsnij Transzport múlt év decemberi számában Bocsonkov beszámol arról, hogy a Szovjetunióban hézagmentes hosszú sínes szakaszokat 6 éve próbálnak ki a tomszki és a moszkva—kurszk—doni medence vonalán. Először 1949-ben a tomszki vonal egyik állomásán 318 m vágányhosszt közönséges sínszöges leerősítéssel fektettek. Ezeket a kísérleti szakaszokon hőfeszültségektől mentesített hézagmentes vágányt próbáltak ki, sínszöges leerősítést alkalmaznak olyan módon azonban, hogy a szabad hőkiterjedés biztosítására a sántalp mind oldal, mind függőleges irányban szorosan a talpfára nincs lekötve. A sínvándorlás megakadályozására a vágány középső részén különleges sínvándorlást gátló berendezéseket kellett alkalmazni, amelyek forgalom alatt a hosszirányban vándorló síneket visszahúzzák. 1951-ben ugyancsak a tomszki vonalon 2 km hosszú kísérleti szakaszt létesítettek, 1954—55-ben a moszkva—kurszk—doni medence vonalon 8 km-es ugyanilyen szerkezetű hegesztett sínes szakaszt építettek. A tomszki vonal kísérleti szakaszán R 43-as síneket fektettek. Az összehegesztett sínszálak hossza 1000 m.

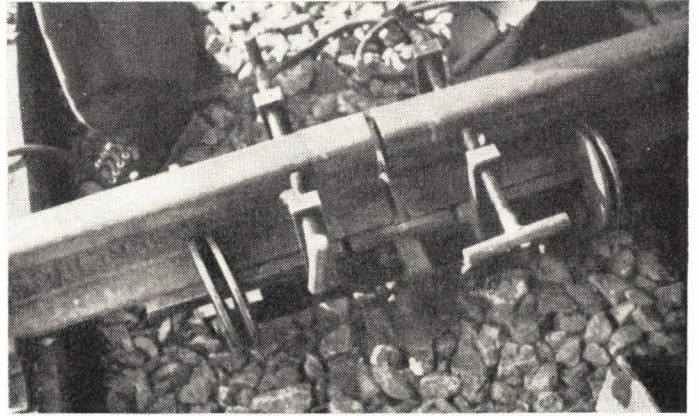
Az ágyazási anyag homok, a talpfák távolsága 54 cm, a sínek végén a mozgó tósis és fix csússzínés dilatációs berendezést alkalmaztak, melyek 80 cm hosszváltozást tesznek lehetővé. A kísérleti szakasz sínvándorlást gátló berendezése minden sínszál középső részén van elhelyezve. Kocsi vonószerkezet hengeres rugóiból áll, amelyek egyik végükkel a sínekhez erősített támaszokhoz, másik végükkel a vasbeton cölöpökre erősített fix megerősítésre támaszkodnak. A sínvándorlást gátló berendezés 1000 m hosszú sínszálon 25 tonna erőt fejthet ki, a rugók legnagyobb összenyomása esetén 40 t-át.

³ Dr. Schantl, Über die Verkehrsfrage der ÖBB. Verkehr 1957. 6.

⁴ Ing. V. Tehnik: Svarováni-dulezity cinitel v technickém rozvoji. Zeleznicár, 1955. 12.

1. sz. ábra: A sínvégek ideiglenes összekötése

2. sz. ábra: A sínvégek hegesztésre való előkészítése

3. sz. ábra: A hegesztett sínfejek megdolgozása

4. sz. ábra: A sínvégek melegkezeltése

5. sz. ábra: A futóél hibamentességének vizsgálata

A moszkva—kurszk—doni kísérleti szakaszon 50 kg/fm sínek fekszenek zúzottkő ágyazaton. A sínszálak hosszát a térközök (blokkszakaszok) hossza szabta meg, ez 1162,5 m.

A hézagmentes, terjeszkedésében nem gátolt sínszál dilatációja közel áll a szabadon terjeszkedési értékhez. A sínhossz napi ingadozása a 40 cm-t is eléri (20—20 cm mindkét oldalon). A tomszki vonal kísérleti szakaszán az 1000 m-es sínszál hosszváltozása egy év alatt 85—90 cm.

A fentiekből látjuk, hogy olyan országokban, amelyeknél vasúti vágány a hazaihoz hasonló hőmérsékleti viszonyok mellett fekszik, a hézagmentes felépítmény jó eredménnyel alkalmazásra kerül.

Annak ellenére, hogy a MÁV a hosszú sínes felépítmény kialakításánál úttörő munkát végzett, mert hiszen már 1934-ben sor került hazánkban a 36 m hosszú sínes szakaszok bevezetésére, csak 1956 nyarán került sor hazánkban hézagmentes kísérleti szakasz létesítésére a budapest—debreceni

fővonalon. Itt két egybehegesztett egymáshoz csatlakozó hézagmentes vágány készült. Az egyik 2,5 km, a másik 3 km hosszú. A hézagmentes szakaszok végén Csillery-féle dilatációs szerkezetet építettek be. A helyszínre kiszállított sínek hossza 48 m. Ezt a hosszúságot úgy állították elő, hogy két 24 m-es sínt elektromos ellenállás hegesztéssel hegesztettek össze. Ezeket a 48 m hosszú előrehegesztett sínmezőket a helyszínen kézi ívfényhegesztéssel hegesztették össze a CSD-nél alkalmazott hegesztési eljárással. (1–5 sz. ábra). A felépítmény 48,3 kg-os sínekből áll, melyek talpfára Geo-kapcsolattal kerülnek leerősítésre. A sínek összehegesztése a kora reggeli órákban $15\text{ }^{\circ}\text{C}$ sínhőmérséklet mellett történt, úgyhogy ez a neutrális hőmérséklet a hazánkban előforduló szélső sínhőmérséklet határokra ($+60\text{ }^{\circ}\text{C}$ és $-30\text{ }^{\circ}\text{C}$) felezi és így a legnagyobb nyomó, illetőleg húzófeszültség szélső hőmérsékleteknél egyforma nagyságú. A fektetési munkákat júniusban fejezték be. A megfigyelések és vizsgálatok folyamatban vannak s ezek eredményeként kerül majd sor ennek a gazdaságosabb építésmódnak hazánkban nagyobb hosszakban leendő alkalmazására.

2. A hézagmentes pályák rendszere

A hézagmentes vágányok kialakítása két alapelv szerint történhet:

a) Ezenél is fenntartjuk a szabad hőkiterjedés lehetőségét. Ez a rendszer a Szovjetunióban nyert kipróbálást. Itt a hosszú sín szabad kiterjedését úgy biztosítják, hogy a lekötésnél a sántalp és a sínszeg között, valamint az alátétlemez és a sántalp oldala között cca 1,5 mm-es hézag van, tehát a sántalp nincs lezorítva. Ebben az esetben a sínvándorlást a sín közepén alkalmazott fix lefogás mellett, a sínt eredeti helyzetébe visszahúzó rugós berendezéssel küszöbölik ki.

b) A sínszalak hőkiterjedésükben akadályozva vannak s éppen ezért a hőmérséklet változás hatására számottevő nyomó és húzó feszültségek s ennek megfelelő nagy erők keletkeznek a sínszalakban. Itt erőjáték szempontjából abban különbözik a hosszú sín a hézagmentes vágánytól, hogy a hézagmentes vágánynak minden hőmérséklet mellett van egy olyan közbenső szakasza, amely mozdulatlan. A hőmérséklet hatására mozgó ún. „lélegző szakaszok” a „21” hosszúságú sín végén z_0 – z_0 hosszban vannak.

3. A hézagmentes vágányok méretezése

A mérnöki létesítményekkel kapcsolatos legfontosabb követelmény, hogy a leggazdaságosabban, a lex minimi elvének megfelelően kialakított szerkezet a reá ható erőhatásokat teljes biztonsággal hordja, ill. azoknak mindenben megfeleljen.

A vasúti felépítmény komplikált, összetett erőjátéka igen nehézé teszi a méretezést. Az összetett behatások eredményeként előálló erőjátékot ez ideig nem sikerült számításba venni. A rövidebb sínhosszakból összetevődő ún. klasszikus vágányszámításoknál a valóságot megközelítő leegyszerűsített feltevéseket vették alapul. A Zimmermann és más kutatóktól származó elméleti számítások szerint a sín mint folytatólagos rugalmas támaszponton felfekvő tartó került számításra. A terhelések közül csupán az ún. főerőkre, a függőleges irányú erőkre történt a méretezés, míg a vízszintes hosszirányú

erők (amelyek a hajtott kerekeken lépnek fel, vagy fékezésnél adódnak át) és az oldalerők, melyek a kigyózó mozgásból vagy ívekben a centrifugális erő hatásából keletkeznek, nem kerültek számba vételre.

A szabad kiterjedésükben gátolt hosszú síneknél vagy a több sínszál összehegesztésével kialakított hézagmentes pályánál már nem engedhető meg az, hogy csak a függőleges erőhatásokat vegyük számításba. A gátolt dilatáció hatására ugyanis a sínben igen nagy hosszirányú feszültségek lépnek fel, amelyek a sín kihajlását, kivetődését okozó erőket eredményezhetnek.

A hőkiterjedésében gátolt acélsínben belső nyomó-, ill. húzófeszültségek lépnek fel. A 21 hosszúságú sín megnyúlása abban az esetben, ha a hőmérséklet t_1 C°-ról t_2 C°-ra emelkedik a hőmérsékletváltozásból származó fajlagos feszültség

$$\sigma = \alpha E(t_2 - t_1).$$

A sín keresztmetszetére (F) ható tengelyirányú húzó (hőmérsékletcsökkenésénél), ill. nyomó (hőmérsékletemelkedésénél) erő :

$$P_t = \sigma F = \alpha E F(t_2 - t_1),$$

ha $E = 2\,150\,000$ kg/cm², $\alpha = 0,000\,115$ értékeket helyettesítjük be :

$$\sigma = 24,7 (t_2 - t_1),$$

azaz minden C° változás $\pm 24,7$ kg/cm² feszültséget okoz a sínben, és

$$P_t = 24,7 \cdot F(t_2 - t_1),$$

A feszültség (σ), valamint a tengelyirányú dilatációs erő (P_t) nagysága tehát nem függ a mozgásában megakadályozott sínszál hosszától, csupán a hőmérsékletváltozástól ill. a sín keresztmetszetétől. Ebből következik, hogy nemcsak a hosszú sínekben lép fel dilatációs feszültség, illetőleg erőhatás, hanem a szabadon dilatáló rövidebb síneknél is abban az esetben, ha a hézagok záródása vagy a lehetséges legnagyobb hézagnyitás után még hőmérsékletemelkedés, ill. -csökkenés következik be.

A hézagmentes sín a fektetési hőfoknál (t_0) — melyet semleges hőfoknak is lehet nevezni — feszültségmentes. A legnagyobb nyomó-, ill. húzófeszültségek akkor egyformák, ha a fektetési hőfok a szélső hőmérsékletértékek középpértéke. Így a hazai +60 C°, -30 C° szélső hőmérsékleti értékeknek megfelelően ez a középpérték +15 C°, melyhez képest 45 C° hőemelkedés és hőmérsékletcsökkenés után állnak elő a fenti szélső hőmérsékleti értékek. Ha a semleges hőfokhoz képest a hőfok emelkedik, akkor nyomófeszültségek, ha csökken, húzófeszültségek, ill. erők lépnek fel a sínben. A legnagyobb fajlagos feszültség nyomásra, ill. húzásra egyforma, s értéke $24,7 \cdot 45 = \pm 1111,5$ kg/cm².

A síntengely irányában ható nyomó-, ill. húzóerő, pl. a MÁV 48,3 kg/m súlyú sínjénél, melynek felülete $F = 61,56$ cm²

$$P_t = \pm 1111,5 \cdot 61,56 = 68424 \text{ kg.}$$

Látjuk tehát, hogy a hőmérsékletváltozásból származó hosszváltozás megakadályozása tekintélyes hosszirányú erő felléptét jelenti a vasúti sínben. Éppen ezért az a méretezési eljárás, amely főerőként csak a függőleges erőhatásokat vette számításba, tovább nem tartható fenn, mert hiszen a víz-

szintes irányú és a sín tengelyébe ható dilatációs erők szélső hőmérsékletnél a függőleges terhelések által okozott feszültségeknél nagyobb feszültségi értékeket eredményeznek.

A hőkiterjedésükben gátolt hézagmentes pályák, mint már említettük, olyan hosszúak, amelyeknél mindig van középen egy jelentős hosszúságú szakasz, amely mozdulatlan, s ahol a gátolt hőkiterjedésből származó feszültségek hatására nagy húzó-, illetve nyomóerők lépnek fel.

4. A hézagmentesen kialakított sínmezők csatlakozása

A nagyobb hosszúságra összehegesztett hőkiterjedésükben gátolt sín-szakaszok kétféleképpen csatlakozhatnak egymáshoz :

a) Az összehegesztett sínszakaszok végein mozgó ún. lélegző szakaszok vannak.

b) A hőmérsékletváltozással kapcsolatos hosszváltozás a sínszakaszok végein is megvan akadályozva, nincsenek lélegző szakaszok.

Milyen a lélegző szakaszon a sínek erőjátéka s a lélegző szakasznak a hossza hogy határozható meg, s a csatlakozás hogyan képezhető ki? A gyakorlatban e tekintetben kétfajta megoldás kerül alkalmazásra. Egyes országokban, így a nyugat-német, csehszlovák vasutaknál a hézagmentes pályák sínei tompa illesztéssel közönséges hevederkötéssel csatlakoznak, amíg Franciaországban és Svájcban a lélegző szakaszok végén dilatációs szerkezetek kerülnek alkalmazásra.

Az összehegesztett sín teljes hosszúságában mozdulatlanul fekszik, ha a sínvégek elmozdulását is megakadályozzuk. A Szovjetunióban Miscsenkó által javaslatba hozott hézagmentes vágányoknál a csatlakozásnál a sínvégek mozgását betéttuskóval ellátott vezető sínekkel akadályozzák meg.

a) *Tompa illesztéssel való csatlakoztatás*

A hézagmentes sín közbenső mozdulatlan szakaszán a hőmérsékletváltozásból származó

$$P_t = aEF(t_2 - t_1)$$

tengelyirányú erő lép fel. A lélegző szakasz végén ezzel a tengelyirányú erővel szemben olyan reakcióerők lépnek fel, amelyek a sít szabad kiterjedésében akadályozzák. A hőmérsékletváltozásból származó P_t erő a sínkapcsolószereken keresztül adódik át a talpfákra, ill. az ágyazásra. A mai kettéválasztott szorító, ill. feszítő lemezes vagy kettősen rugalmas kötések a keretmerevség biztosítása mellett, a sínnek hosszirányú mozgását jelentős mértékben gátolják. A legtöbb rendszerrel a sítalpj leszorítása nem egy ponton történik, mint a síncsavaroknál, hanem a szorító lemezek nagyobb felületén. A leszorító hatás szempontjából az egyes lekötési rendszerekre jellemző annak az erőnek az értéke, amely a sínnek a lekötésből való sítengely irányú kihúzásához szükséges.

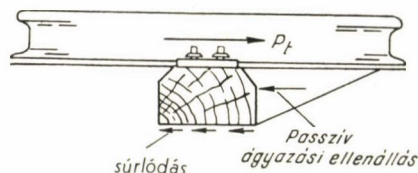
Ennek az erőnek a nagysága

Geo-kötésnél	2250 kg
Rugalmas szorítólemezes kapcsolatnál	2500 kg.

A mai hézagmentes pályáknál alkalmazott lekötések erősebb szorító hatást adnak, mint az az ellenállás, amely a keresztaljaknál az ágyazásban lép fel, és így a hőmérsékletváltozásból származó hosszirányú erő a talpfáknál fellépő reakció legyőzésével mozgatja el a sínt a keresztgerendákkal együtt az ágyazásban.

A sínek elmozdulását az ágyazásban a talpfák alsó felületén fellépő súrlódási, valamint a talpfákra ható passzív ágyazási ellenállás is akadályozza (6. ábra). Egy talpfánál ez az ellenállás P kg.

6. sz. ábra: A vágány mozgását akadályozó ágyazási ellenállások

A II. táblázatban közöljük szovjet adatok alapján a hosszirányú elmozdulással szemben egy talpfánál fellépő ellenállás (P) értékét a különböző minőségű és állapotú ágyazásoknál.

II. táblázat

A vágány hosszirányú elmozdulásával szembeni ellenállás talpfánként

Az ágyazás jellemzése	1 talpfánál fellépő ellenállás, kg/talpfá
Új, nem tömörödött homokágyazásnál	400—500
Betömörített homokágyazásnál	600—700
Nem kellően tömörített zúzottkőágyazásnál	500
Tömörített zúzottkőágyazásnál	800—1000

A hosszirányú mozgásokkal szemben a talpfáknál fellépő ellenállást közelítően úgy is meg lehet adni, mint a sín folyóméterére eső fajlagos ellenállást (p). Értékét nem osztott síncsavaros kapcsolatnál zúzottkőágyazás esetén 600—800 kg/m-re tehetjük. A kísérleti eredmények szerint :

Geo-kapcsolatnál talpfa esetén $p = 800$ kg/m,
 Geo-kapcsolatnál vasalj esetén $p = 1200$ kg/m.⁵

Ezt az utóbbi „ p ” ellenállást csak első közelítésben vehetjük állandó értékűnek, azaz a vágány hosszában egyenletesen eloszlnak. A kísérletek szerint ui. a talpfáknak a vágánytengely irányába eső eltolással szemben az ellenállása az eltolás (y) mértékével arányosan nő. Egy talpfa teljes ellenállását így fejezhetjük ki :

$$P = A + B \cdot y,$$

⁵ Hanker, Eisenbahnoberbau, Wien 1952.

ahol A és B állandó értékek. Pl. zúzottkőágyazásnál nyári időben a kísérletek szerint :

$$P = 500 + 200 y.$$

Téli időben a nyári ellenállás kb. másfélszerese lép fel s így :

$$P = 700 + 300 y.$$

A P értéket kg-ban nyerjük, ha az y -t cm-ben helyettesítjük be.

Utalok arra, hogy a P értéknek a talpfák mozgásával kapcsolatos nagyságát az 1934-ben Mórágyon végzett sínkivetődési kísérleteknél állapították meg.

A dilatációs erővel szemben a mozgást még a sínillesztéseknél felépő hevederellenállás (H) akadályozza.

A szorosan meghúzott hevederek között a sín csak a H súrlódási erő legyőzése után tud elmozdulni.

Annak következtében, hogy a sínmozdulással szemben a hevederkötésnél a H ellenállás lép fel, a sín csak akkor kezdheti meg hosszváltozását, ha a hőmérsékletváltozásból származó hosszirányú erő már legyőzte a H hevedersúrlódási erőt. A hőmérséklet különbséget (t) az alábbiak szerint számíthatjuk :

$$24,7 t. F = H,$$

innen

$$t = \frac{H}{24,7 F}.$$

Pl. a MÁV 48,3 kg/m-es sínrendszerénél $F = 61,56 \text{ cm}^2$, $H = 15\,000 \text{ kg}$; a sín vége akkor fog mozdulni, ha a feszültségmentes fektetési hőmérséklethez képest a hőmérsékletemelkedés, ill. -csökkenés a fenti képletből adódó $9,8 \text{ C}^\circ$.

Ami már most a lélegző szakasz hosszát illeti, ez abból a feltételből határozható meg, hogy a z_0 hosszúság a sínnek abban a keresztmetszetében van, amelynél a hőmérséklet hatásából származó dilatációs erő egyenlő a mozgás ellen működő reakcióerőkkel. Ha úgy vesszük fel, hogy az ágyazási ellenállás állandó p kg/m, úgy a z_0 hosszúság legegyszerűbben az alábbi összefüggésből számítható :

$$\alpha E F t - H - \int_0^{z_0} p dx = 0,$$

azaz

$$\alpha E F t - H - p z_0 = 0$$

innen

$$z_0 = \frac{\alpha E F t - H}{p}. \quad (1)$$

A dr. Nemesdy által kidolgozott elmélet szerint⁶

$$p = \frac{A + B y}{2 k},$$

⁶ Dr. Nemesdy József: A hosszúsínes és hézagmentes vágányok elmélete. Bpest, 1934.

illetőleg

$$z_0 = \frac{1}{\delta} \operatorname{arcsinh} \frac{m}{z \cdot \delta}, \quad (2)$$

$$\text{ahol } z = \frac{A}{B}; \quad \delta = \sqrt{\frac{B}{2kEF}}; \quad m = \alpha t - \frac{H}{EF}.$$

A (2) képletből meghatároztuk a lélegző szakasz hosszát a MÁV 48,3 kg/m-es sínjénél $H = 15\,000$ kg mellett $t = 45$ C° esetére az alábbi ágyazási ellenállás (p) és talpfatávolságok (k) mellett

1. $k = 77$ cm

$$\text{a) } p = \frac{500 + 200y}{2k}$$

$$z_0 = 120,71 \text{ m}$$

$$\text{b) } p = \frac{700 + 300y}{2k}$$

$$z_0 = 89,71 \text{ m}$$

2. $k = 65$ cm

$$\text{a) } p = \frac{500 + 200y}{2k}$$

$$z_0 = 110,70$$

$$\text{b) } p = \frac{700 + 300y}{2k}$$

$$z_0 = 82,14 \text{ m.}$$

A kisebb talpfatávolság azt eredményezte, hogy a z_0 értéke az 1/a-nál 8,3, az 1/b-nél 8,5%-kal kisebb lett. Az egyszerűbb (1) képletből is meghatároztuk a z_0 értéket:

$$p = 400 \text{ kg/m esetén: } z_0 = 133,56 \text{ m}$$

$$p = 500 \text{ kg/m esetén: } z_0 = 106,85 \text{ m}$$

$$p = 800 \text{ kg/m esetén: } z_0 = 66,78 \text{ m}$$

$$p = 1000 \text{ kg/m esetén: } z_0 = 53,43 \text{ m}$$

$$p = 1500 \text{ kg/m esetén: } z_0 = 35,62 \text{ m}$$

Összehasonlítva az (1) és (2) képletek eredményeit

$$p = 500 \text{ kg/m; } \frac{500 + 200y}{2k} = p \text{ esetében}$$

$$z_0 = 106,85 \quad k = 65; \quad k = 77 \text{ cm}$$

$$110,70; \quad 120,71 \text{ m.}$$

Az is meghatározható, hogy mekkora lesz a sín végén fellépő dilatációs hézag.

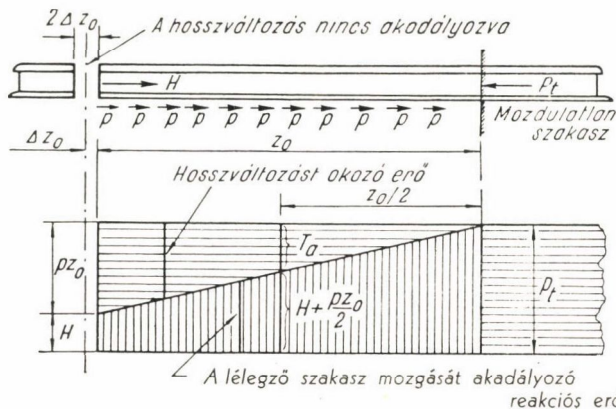
Ha az ágyazási ellenállás p kg/m, a fellépő Δz_0 dilatáció nagysága a $t = \pm 45^\circ \text{C}$ hatására az alábbiak szerint számítható (7. sz. ábra).

A mozgást okozó átlagos erő a z_0 közepén

$$T_a = P_t - \left(H + \frac{p \cdot z_0}{2} \right) \quad (3)$$

$$\Delta z_0 = \frac{P_t - \left(H + \frac{p \cdot z_0}{2} \right)}{E \cdot F} z_0 \quad (4)$$

pl. $p = 500$ kg/m-nél
 $\Delta z_0 = 2,16$ cm.

7. sz. ábra: A lélegző szakasz hossza abban az esetben, amikor a sín végének mozgása nincs akadályozva

A Nemesdy-féle elmélet szerint

$$\Delta z_0 = \left(\alpha t z_0 - \frac{H \cdot z_0}{E \cdot F} \right) \cdot (1 - \vartheta) - 1,5 \frac{A}{B} \vartheta (1 - 1,25 \vartheta), \quad (5)$$

ahol

$$\vartheta = \frac{B z_0^2}{6 k E F}$$

Pl. $k = 77$ cm

$A = 500$

$B = 200$ esetén

$E = 2\,150\,000$ kg/cm²

$\Delta z_0 = 1,83$ mm.

Fenti képletekből a sínvégek közötti hézag 4,36, ill. 3,66 cm-re adódik. Az eredmények szerint az ágyazási reakció pontosabb értékével számolva, a hézag nagyságára 16%-kal kisebb érték adódik.

Tudjuk, hogy egyes államokban a sínvégek között a max. hézag 15 mm-nél, nálunk 20 mm-nél nagyobb nem lehet. Ez azt eredményezi, hogy a lélegző szakasz végén előbb záródnak nagy melegben a sínvégek, minthogy a teljes dilatációra nincs lehetőség, a legnagyobb hidegben meg kell akadá-

lyozni a hézagok nagyobb szétnyílását, ezért a lélegző szakasznak a hossza kisebb lesz (8. ábra).

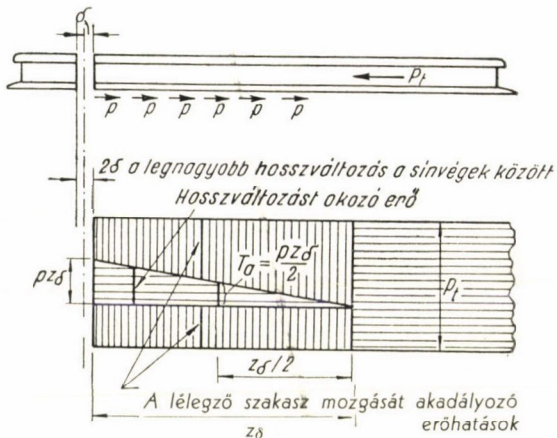
Ha a két sínvég között 2δ legnagyobb hézagot engedünk meg, a lélegző szakasz hossza az alábbiak szerint számítható:

$$\varepsilon = \frac{\delta}{z_\delta} = \frac{T_a}{E F}$$

a 9. ábrából a δ hosszváltozást okozó átlagos erő:

$$T_a = \frac{p z_\delta}{2}$$

$$z_\delta = \sqrt{\frac{2 E F \delta}{p}} \quad (6)$$

8. sz. ábra: A lélegző szakasz hossza abban az esetben, amikor a sínvégek mozgása akadályozva van

Előbbi példánk adataival számolva 48,3 kg/m-es felépítményünknel, ha a sínvégek között a legnagyobb hézag 16 mm:

$$z_\delta = 46,0 \text{ m.}$$

Ha a fektetés $t_0 = 15 \text{ C}^\circ$ neutrális hőfokon történik, a sínvég mozgása $\pm \frac{1,6}{4} = 0,4 \text{ cm}$ lehet, ennek megfelelően a (6) képletben $\delta = 0,4 \text{ cm}$.

A fentiek szerint a lélegző szakasz hosszára adódó elméleti érték a gyakorlatnak megfelelt. Nyugat-Németországi tapasztalatok szerint ui. a tompa illesztéssel csatlakozó hézagmentes sín végén a lélegző szakasz 30–40 m hosszú, ugyanilyen tapasztalatokat tettek Csehszlovákiában is. Felmerül a kérdés: a sínvégek ténylegesen mennyit mozognak? Erre vonatkozóan a rendelkezésre álló kevés adatból azt állapíthatjuk meg, hogy a sínvégek kis mozgást végeznek. Így a Csehszlovákiában létesített próbaszakaszon jól meghúzott leerősítő csavaroknál -6 C° és $+25 \text{ C}^\circ$ hőmérséklet változás mellett a sínvégek elmozdulása csak 3 mm volt.

b) *A hézagmentes vágányok csatlakozása dilatációs készülékkel*

A francia Lévi a hézagmentes pályákról írt cikkében azt írja : „A szabad terjeszkedés alapelve csak akkor ejthető el, ha beigazolást nyer az, hogy a sínekben a hőmérsékletváltozás következtében tározódó feszültségektől tartanunk nem kell akkor, ha akarattal megakadályozzuk azok mozgását — lélegzését.”⁶

Bár a tapasztalatok szerint rövidebb, szabadon dilatáló sínek esetén hézagtorlódásoknál léphetnek fel a vágányban káros deformációk, a franciák a hézagmentes vágányoknál a sínszalakat nem tompa illesztéssel, hanem dilatációs szerkezet beépítésével csatlakoztatják. Ez azzal is összefügg, hogy a francia vasutaknál a sín lekötése a talpfás felépítménynél gyakran ékes bordás alátétlemezen belül két, kívül egy síncsavarral történik. Mivel a dilatációs készülékek nagyon drágák, arra törekszenek, hogy minél hosszabb hézagmentes síneket fektessenek.

A francia felfogás szerint a sínek hosszának megállapításánál mérsékletre van szükség. A tapasztalat ugyanis azt igazolja, hogy nagy forgalmú vonalaknál több km hosszú sínek karbantartása, fektetése és felszedése nehézségeket okozhat. Ezért a sínek hosszát egyelőre 800 m-ben állapították meg, azért is, mert ilyen hosszúságnál a dilatációs készülék a vágány építési költségeit csak 0,7%-kal növeli.

A dilatációs készülék *180 mm-es elmozdulást* tesz lehetővé, kizárva azt, hogy a viszonylagosan szabad dilatációnak bármilyen akadálya legyen.

A francia dilatációs készülék igen egyszerű. A két sín egyikét nyelvként, a másikat pedig ellenyelvként alakították ki, nagyon elnyúlt Z alakban. A szerkezet elvileg olyan, mint a hidakon használt mozdító csúcsínes dilatációs készülék. A keresztaljakra erősített csuszák közötti elcsúszás teszi lehetővé a sínvégek hosszirányú mozgását (9. ábra).

A dilatációs készülék 180 mm-es hosszváltozást tesz lehetővé, a megfigyelések szerint a hézag változása rövid időbeni lemaradás után átlagban hőfokonként 1 mm-es ütemben következik be. A hőfokonkénti mm-es hosszváltozásnak a hézagtól kétoldalt kb. 80—95 m-es a sínek „légzés”-ben résztvevő sínhossz felel meg, mérések azt mutatják, hogy a nagy elmozdulások az illesztések környezetére korlátozódnak, amíg egyéb szabálytalan jellegű és kisebb elmozdulások csak helyenként voltak észlelhetők.

Olyan adatokat eddig még nem sikerült beszerezniünk, amelyek arra adnának választ, hogy a francia hézagmentes sínszalak végén levő dilatációs szerkezetekben mekkora hosszváltozások lépnek fel.

A hazánkban alkalmazott Csilléry-féle dilatációs szerkezet a hézagmentes vágányok csatlakoztatásánál is jól felhasználható. Ezt azok a tapasztalatok is igazolják, melyeket a MÁV-nál Csilléry-féle dilatációs szerkezetekkel beépített hosszú síneken tettünk.

A hazánkban használt régi dilatációs készülékeket az oldalerőkkel szemben nem alakították ki megfelelően, s emellett a kerék alátámasztása is hiányos volt. A Csilléry-féle dilatációs készüléknél a folytonos alátámasztást — mind a függőleges, mind a vízszintes erőkre nézve — úgy oldják meg, hogy a rálapolás függőleges síkja egy közel ferde és vízszintes síkba megy át, vagyis az illesztési felület olyan torz felület, mely a hevederkamrába visz le.

⁶ Lévi, R., Les longs rails soudés. Revue Générale des Chemins de Fer. 1953. 10.

Az illesztendő sínvégek megdolgozásának hossza a harmadfokú parabolától és a sínfej szélességétől függ, és annál nagyobb, minél nagyobb a felnyitási szükséglet. Pl. 80 mm nyitásnál a megdolgozási hossz kb. 1,00 m (10. ábra).

A Csilléry-féle dilatációs készülék nagy előnye, hogy menetirányra merőleges hézaga nincsen. A készüléket, hogy jól működjék, rendszeresen kenni kell.

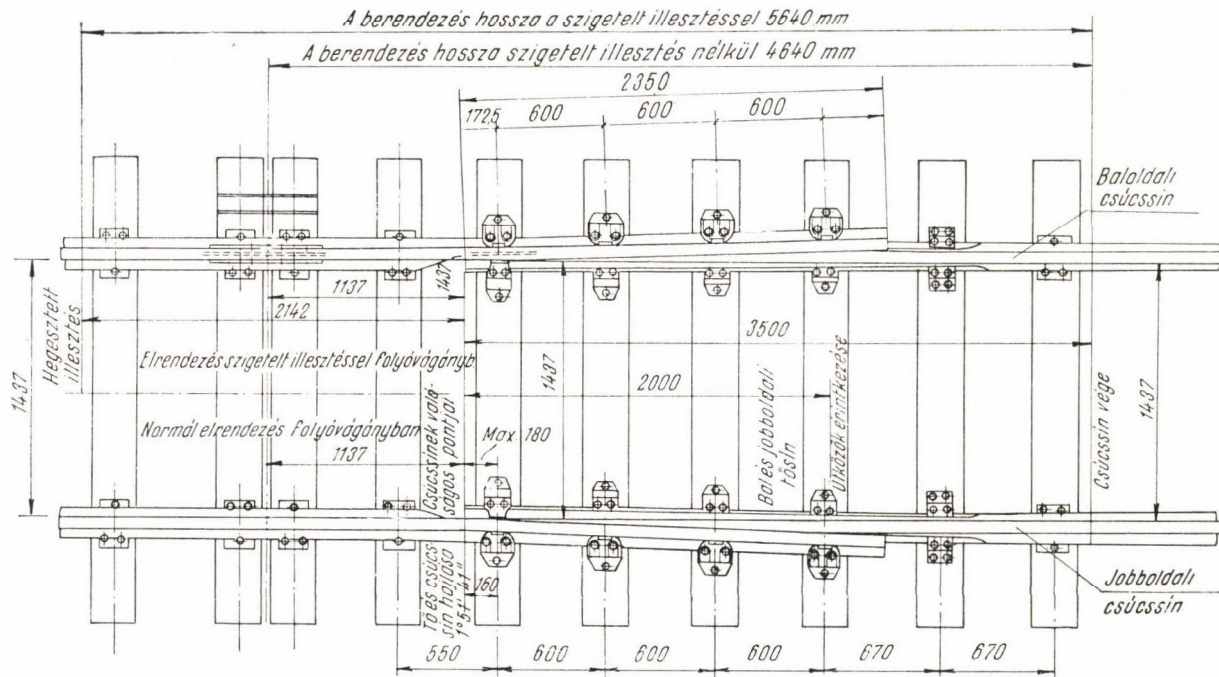
Igen érdekesek azok az eredmények, amelyeket a Csilléry-féle dilatációs szerkezet viselkedésével kapcsolatban a MÁV budapest—esztergomi vonala Óbuda—Angyalföld melletti szakaszán 96 m hosszúságú hosszú sínek mérési adatainak feldolgozásával kapcsolatban adódtak. A minisztérium illetékes ügyosztálya rendelkezésünkre bocsátotta ennek a kísérleti szakasznak az építési naplóját, illetőleg a szakasz megfigyelésével kapcsolatban felvett adatokat. Utalunk arra, hogy a Csilléry-féle dilatációs szerkezeteknél hézagméréseket, valamint sín és levegő hőfokmérést hajtottak végre havonta kétszer reggel és délután 1935. április 19—1938. augusztus 27-ig. Így módunkban volt kiértékelni azt, hogy a sín hőmérséklete és a levegő hőmérséklete milyen összefüggésben volt ezen a próbaszakaszon és hogy a Csilléry-féle dilatációs szerkezetek milyen hosszváltozást tettek lehetővé. Az eredményeket a 3. táblázatban tüntettük fel.

3. táblázat

Csilléry-féle dilatációs készülék nyitásának változása az 1934-ben létesített óbudai 96 m-es hosszúságú pályaszakaszon

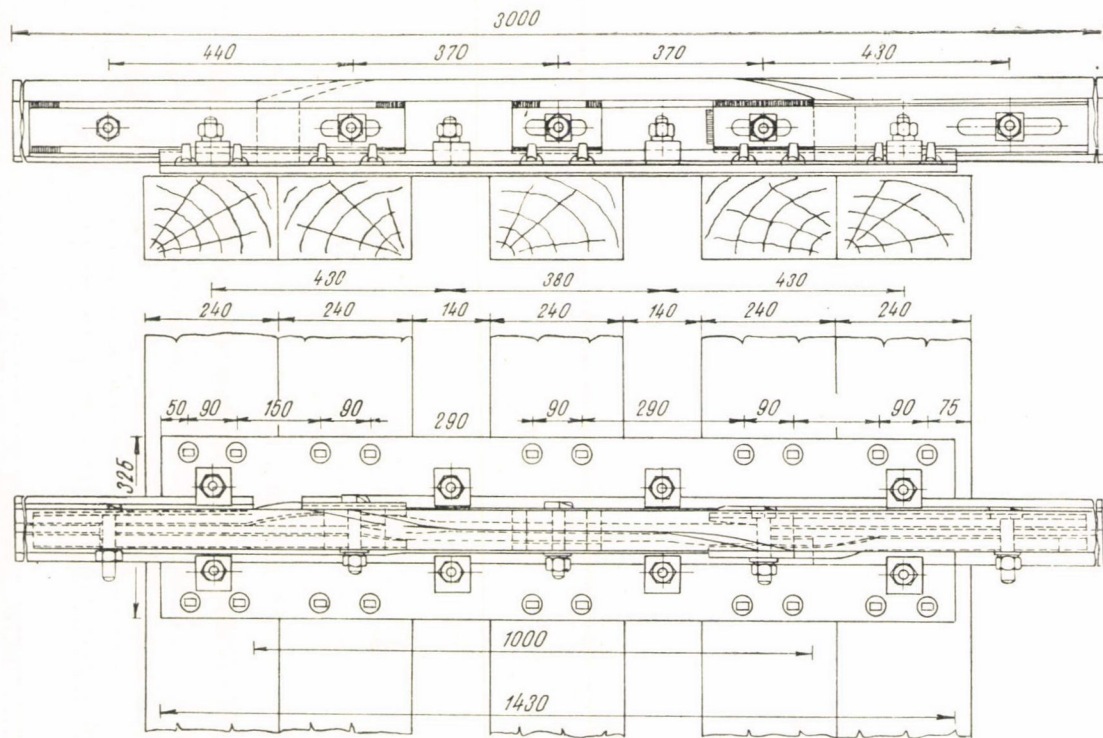
Sín hőmérséklet, C°	Levegő hőmérséklet, C°	Jobboldali	Baloldali
		hézag (mm)	
—20	—16	69,5	69,5
—15	—12	67,5	67,5
—10	— 8	65,5	65,5
— 5	— 4	62,5	63,0
0	0	59,5	60,0
+ 5	+ 4	55,0	56,0
+10	+ 8	51,0	52,0
+15	+11,5	46,0	48,0
+20	+15,5	41,0	43,5
+25	+19,5	36,0	38,5
+30	+23	30,5	33,5
+35	+27	25,0	28,5
+40	+31	19,0	23,0
+45	+35	12,0	16,5
+50	+39	5,0	10,0

A táblázat adatai szerint az a korábbi megállapítás, hogy a sín hidegben nem veszi fel teljesen a legkisebb levegő hőmérsékletét, az itteni mérések szerint nem nyert igazolást. Így —16 C° levegő hőmérsékletnél a sín hőmérséklete —20 C°, +39-es levegő hőmérsékletnél a sín +50 C°-ot ér el. Éppen ezért kívánatosnak látszik, hogy az ország különböző részeiben olyan megfigyelések kerüljenek végrehajtásra, amelyekből a sín és levegő hőmérsékleti összefüggése nyerjen megállapítást.

9. sz. ábra: A francia vasútak hézagmentes pályáin használt dilatációs szerkezet

10. sz. ábra: Csilléry féle dilatációs szerkezet

A jobb- és baloldali hézagok csaknem egyformán mozogtak, mindössze 5 mm eltérés volt a legnagyobb melegben a két oldali dilatációs szerkezetek között. A legnagyobb hosszváltozás 59,5–64,5 mm, átlagosan 62,0 mm. Az elméleti érték tehát

$$\Delta_1 = \alpha \cdot l \cdot (t_2 - t_1),$$

$t_2 - t_1$ a mérések szerint $70\text{ }^\circ\text{C}$, tehát

$$\Delta_1 = 0,000115 \cdot 9400 \cdot 70 = 76\text{ mm},$$

ami azt mutatja, hogy a súrlódások a hosszváltozást 14,0 mm-rel, 18,4%-kal csökkentették.

c) *A hézagmentes sínek csatlakoztatásánál sincs lehetőség a hőmérsékleti hosszváltozásokra*

A hézagmentes vágányok sínszárait úgy is csatlakoztathatják, hogy azok végeiken se mozdulhassanak el. Ilyen esetben a hézagmentes vágány teljesen mozdulatlan s a gátolt dilatáció miatt fellépő feszültségek értéke a sín egész hosszúságán át azonos.

A sínvégek mozgását betéttuskóval ellátott vezetősínekkel akadályozhatjuk meg.

A vezetősínek hosszúsága s a tuskócsavarok száma a sínvégekről a vezetősínekre átvitt hosszirányú dilatációs erő nagyságából határozandó meg. Ugyanígy tervezhetők a szigetelő hézagok is, a vezetősín egyik felének a másik felétől való szigetelésével, vagy általában a megfelelő alkatrészek mellett a szükséges pontok szigetelésével.

Egy másik eljárás abban áll, hogy a hosszirányú erőhatásokat a sínek végeiről gátló kengyelek révén átvisszük a vezetősínekre. A gátló kengyeleket a sínek végeire és a vezetősínekre szerelik fel.

Elhelyezhetjük a sínvégeket fémlapra is. A fémlapot szögvasakkal és csavarokkal, vagy más módon kapcsolhatjuk össze a sínrel.

a) *A sínfeszültségek nagysága*

A MÁV 48,3-as felépítményénél a sínekben a gátolt dilatáció hatására — mint láttuk — szélső hőmérsékletnél, ha a fektetési hőfok $15\text{ }^\circ\text{C}$, $1,111\text{ kg/cm}^2$ húzó-, illetőleg nyomófeszültség keletkezik. Fel lehetne tenni a kérdést, hogy e nagy járulékos feszültség miatt nem lesz-e a sínben olyan nagy feszültség-halmozás, ami a biztonságot veszélyezteti? A tapasztalatok szerint a nyomófeszültségek, mivel a sintörések általában a hajlításból származó húzófeszültségek miatt lépnek fel, biztonság szempontjából nem kedvezőtlenek, mert hiszen a jármű terhelése által okozott húzófeszültségekkel ellentétesek, s azokat csökkentik. A nyomófeszültségeket a nyomott részekben természetesen megnövelik ugyanúgy, mint megnövekednek a terhelés által előálló húzófeszültségek legalacsonyabb hőfok mellett. A sínben levő feszültség az alábbi képlettel fejezhető ki:

$$\sigma_t = a + b \sigma_{st}, \quad (7)$$

ahol a a terheléstől független feszültségek értéke,
 b a dinamikus tényezők szorzata,
 σ_{st} a nyugvó vagy statikus keréksúly okozta feszültség, ezek a sínben 5–10 km/ó sebesség esetén keletkeznek.

Egyenes pályán a fontosabb állandó feszültségek az alábbiak:

1. *Gyártási sínfeszültség* (σ_g). Ez a feszültség a síngyártás folyamán hengerlés, lehülés, egyengetés hatására maradhat a sínben. Értéke a sintonálban átlag 600 kg/cm² húzást is elérhet. Ma ezzel az értékkel számolhatunk, utalva arra, hogy költségesebb síngyártási eljárásnál ezek a feszültségek lecsökkenthetők.

2. *A gátolt dilatáció által okozott sínfeszültség*. Ezzel részletesen foglalkoztunk, 45 C° hőfokváltozásnál értéke a 1,110 kg/cm²-t eléri.

3. *A rezgési feszültségek* (σ_r) abból származnak, hogy a terhelés gyors áthaladásánál a rugalmas sínszál rezgésbe jön. Timosenko elméleti vizsgálatai, valamint a mérések szerint az így előálló feszültségek értéke független a terhelés nagyságától és sebességétől. A rezgések frekvenciája a sínél 200–300 hertz értéket is elérheti. Az ebből származó feszültség érték azonban nem haladja meg a 100 kg/cm² értékét. A fentieknek megfelelően tehát a hézagmentes sínben az állandó feszültség 600 + 1110 + 100 = 1810 kg/cm² tekintélyes értéket is elérhet.

A dinamikus hatások egyenes pályán⁷ két csoportra oszthatók, és pedig:
 rendes dinamikus hatások (μ_d) és
 rendkívüli dinamikus hatások (μ_{dr}).

A rendes dinamikus hatások két részből tevődnek össze. Az első rész az ún. *tiszta dinamikus hatás*, amely a sebességtől függ. A pálya és járművek el nem kerülhető egyenetlenségei és hiányosságai a rendes dinamikus hatások második, túlnyomó részét adják. A Közép-Európai Vasútegylet szerint a kétféle hatásból számítható rendes dinamikus szorzó jól fenntartott fővonali pályán:

$$\mu_d = 1 + \frac{v^2}{30\,000}$$

képletből számítható. Eszerint rövid sínekből álló pályán $v = 100$ km/ó sebességnél a rendes dinamikus hatás értéke 1,33.

A hézagmentes pálya éppen amiatt, hogy a pálya egyenetlenségeit adó rendellenes mozgásokat eredményező sínillesztések hiányoznak, dinamikus hatás szempontjából sokkal kedvezőbb, és így a rendes dinamikus szorzó kisebb. 100 km/óra sebességnél 15–20%-ra tehető.

A *rendkívüli dinamikus hatások* nagysága a hézagmentes pályákon, amelyek tudvalevőleg a legnagyobb forgalmú vonalak, és így a pálya felügyelete, valamint a járművek ellenőrzése is gondosabb, a rövid sínes pályákon alapul vehető 200%-kal szemben 150%-ra tehető. Ennek megfelelően a (7) képletben

$$b = \mu_d \cdot \mu_{dr} = 1,2 \cdot 1,5 = 1,80$$

⁷ A legtöbb államban a hézagmentes pályákat egyenesbe vagy 800 m-nál nagyobb sugarú ívekbe fektetik.

és így hézagmentes pályán egyenesben a sínfeszültség értéke

$$\sigma_t = 1810 + 1,6 \cdot \sigma_{st},$$

ha a $\sigma_{st} = 1000$ kg, úgy a σ_t -nek az értéke $= 1810 + 1600 = 3410$ kg, ami kb. 600 kg-mal kisebb, mint a rövid sínben számítható feszültség, s értéke az arányossági határt nem éri el.

A felépítményben fellépő üzemi feszültségek a mérések szerint a fent megadott 1600 kg/cm^2 -nél kisebbek.

A helyszíni feszültségmérésekből ui. az is megállapítható volt, hogy az egyes feszültségi értékek gyakorisága hogyan alakul. A mérések szerint a leggyakrabban előforduló feszültség 800 kg/cm^2 s így az állandó feszültségek beszámításával

$$\sigma_t = 1810 + 800 = 2610 \text{ kg/cm}^2 < 2800 \text{ kg/cm}^2\text{-nél a sín fáradási szilárdságánál.}$$

Fontos követelmény ui. az, hogy az igen sokszor előforduló feszültségek értéke ne haladja meg a sín fáradási, ún. tartamszilárdságát. Az ennél kisebb igénybevételt okozó terhelést fáradási repedés nélkül akárhányszor lehet alkalmazni. Értéke a mai sínanyagnál $2800\text{--}3000 \text{ kg/cm}^2$.

Látjuk tehát, hogy a hézagmentes pályákban levő leggyakoribb feszültségek értéke nem haladja meg a tartamszilárdság értékét.

Mégis mi okozhat sintörést? Kétféle lehet az ok:

1. A mozgó terhelés a sín által elbírnál nagyobb feszültségeket eredményez, vagy igen nagy ütőhatást ad át a sínre.

2. A sínben a törés helyén anyaghiba, rejtett repedés vagy más hiányosság van.

Legtöbb sintörés oka a nagy dinamikus hatás és a sín ütésszerű igénybevétele. Ilyen rendkívül ritka esetekben a $\mu_{dr} = 4 - 5 - 6$ is lehet, így a fenti adatokkal egyenesben levő szakaszokon a sínigénybevétel $\mu_{sr} = 5$ esetén

$$\sigma_t = 1810 + 1,2 \times 5,0 \times 1000 = 9,010 \text{ kg/cm}^2 > \sigma_{sz}.$$

Ilyen nagy dinamikus hatás főképpen akkor okoz törést, ha a felépítmény nem elég rugalmas. Ilyen eset állhat elő télen erős hidegben.

A legtöbb törésnél a sín anyaga ellen is lehetett a törés helyén észrevételt tenni. Rendszerint az is megállapítható volt, hogy a törési helyen a sín nem volt anyaghiba mentes, ill. a készítésénél, hengerlésénél is hiányosságok voltak.

Fontos tehát, hogy a hézagmentes pálya síneinek minősége kifogástalan legyen. Emellett mindent el kell követni, hogy a nagy ütőerőket átadó lapos kerekek egyrészt ne állhassanak elő, másrészt ilyenek ne vehessenek részt a közlekedésben. A fékezési technika javítandó úgy meg, hogy a keréktalpakon laposodás ne állhasson elő.

b) Vágánykivetődés veszélye

A hézagmentes vágány középső mozdulatlan részében fellépő nyomóerő legnagyobb értéke a MÁV $48,3 \text{ kg/m}$ -es sínénél $t_0 = 15 \text{ C}^\circ$ fektetési hőfok és 90 C° legnagyobb sínhőmérséklet esetén:

$$P_t = 68,424 \text{ kg.}$$

Ez a 68 t-nál nagyobb nyomóerő azért veszélyes, mert a síneknek, mint nyomott rudaknak a kivetődését okozhatja.

A kivetődés problémájának tudományos vizsgálatánál a kutatók elméleti úton igyekeznek meghatározni azt a legnagyobb nyomófeszültséget, illetőleg nyomóerőt, amelyet a vágány alakváltozás, kihajlás nélkül kibír. Ha a hőfokemelkedés következtében fellépő nyomóerők ennél a határértéknél kisebbek, nem lép fel vágánykivetődés.

Ezeknél az elméleti vizsgálatoknál legegyszerűbb a kivetődést mint kihajlás jelenséget vizsgálni.

A vágány kihajlása két síkban, a függőleges, ill. a vízszintes síkban következhet be. A kísérletek szerint a kivetődésnél általában mind a két irányú kihajlás — bár az egyik irányú nagyobb mértékben — bekövetkezik.

A kivetődéssel szemben a biztonságot erősen növeli a vágány ún. keretmerevsége. Ha ui. a bordás alátétlemezes kapcsolatnál a sínszálaknak a keresztaljhoz való lekötése eléggé szoros, a keretmerevség nagy, a vágánykeretek elferdülése igen nehezen, csak lényegesen nagyobb tengelyerőnél következik be.

Gyengébb kerethatású, sínszeges, síncsavaros könnyebb felépítménynél a kísérletek szerint előbb oldalirányú kivetődés áll elő, amíg keretmerev vágányoknál a legtöbb kivetődés a függőleges síkban következik be.

A sínkivetődést, a kihajlást okozó kritikus erő kiszámításával sokan foglalkoztak. Utalunk arra, hogy a vágánykivetődés kérdésével a számos kutató közül a legjelentősebb eredményeket dr. Nemesdy, Amman, Wattmann és Miscsenko érték el.

Egyes elméletek geometriailag teljesen egyenes vágány esetére adják meg a kritikus erőt.

Más kutatók vizsgálataiknál felteszik azt, hogy a vágány tengelye a geometriailag teljesen egyenes helyzetétől eltér. Azt vizsgálják, hogy az oldalirányú ellenállásnak a kezdeti excentricitás mellett mekkorának kell lennie ahhoz, hogy a vágány ne deformálódjék. Itt igen kedvező eredmények adódnak a vasaljas felépítménynél. Ennek az igen komplex feladatnak a megoldását, az egyes tényezők szerepének felderítését nagymértékben elősegítik a vágánykivetődési kísérletek. Ilyen kísérletek mind üzemi, mind különlegesen e célra berendezett kísérleti vágányon hazánkban is folytak. Az első kísérleteknél a nyomóerőket sajtóval állították elő, s csak a legújabb külföldi kísérleteknél került sor a valóságot jobban megközelítő sínfelmelegítésre. Nyilvánvaló, hogy az első módszer kevésbé közelíti meg a valóságot, minthogy a sajtók közelében a vágány feldudorodása lép fel úgy, hogy a kivetődés rendszerint itt jön létre.

Igen jelentősek azok a kísérletek, amelyeket a vágánykivetődésekkel kapcsolatban hazánkban 1929—30-ban dr. Nemesdy Mórágynon 60 m hosszúságú próbaszakaszon végzett. A próbaszakaszt egy felhagyott kőbánya sziklafalának vezették avégből, hogy a sajtókkal megnyomott hosszú sín a végén kellő támasztást kaphasson (11. ábra).

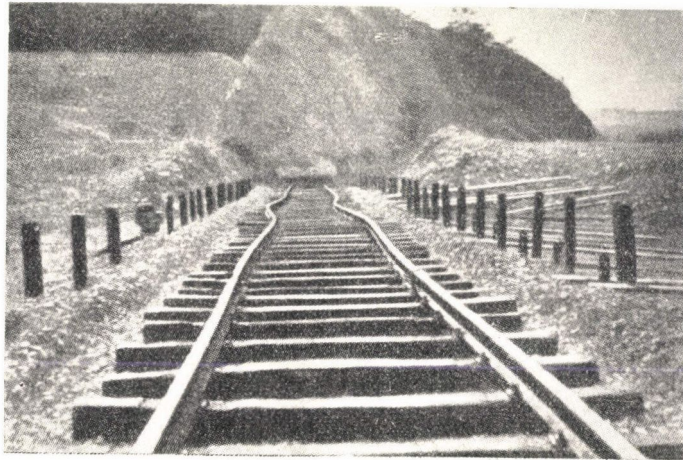
A rugalmas kihajlás elméletéből az ágyazat oldalirányú ellenállásának és a vágány önsúlyának hatására figyelemmel, dr. Nemesdy mind a vízszintes, mind a függőleges irányú kivetődésre olyan kritikus kivető erőt származtatott le, amelynek értéke a mesterségesen, hidraulikus sajtókkal előidézett mórágnyi vágánykivetődések eredményeivel elegendő pontossággal összhangban áll.

Hogy viselkednek a hézagmentes pályák a kihajlási veszéllyel szemben?

Elsőbbben is fel lehet tenni azt a kérdést, hogy azoknál a rendszereknél, amelyeknél a hézagmentes sínszál szabadon dilatálhat, lehet-e kivetődés?

Elméletileg természetesen nem, azonban éppen amiatt, hogy ha a dilatació nem tud szabadon kifejlődni, vagy más rendellenesség lép fel, itt is lehet éppen a vágány minimális keretmerevsége miatt kivetődés.

Ilyenesetről számol be a Zseleznodorozsnijj Transzport 1955 dec. számában Bocsenkov. Közlése szerint a Moszkva—Kurszk—Don-medence vonalkísérleti szakaszán alkalmazott, talpfákon való szokásos leerősítés nem biztosítja a hézagmentes 1000 m hosszú sínek kellő hosszirányú elmozdulását s ennek következtében csavarorsós emelővel végrehajtott vágányemeléskor két esetben kb. + 10 C°-os levegőhőmérséklet mellett vágánykivetődés következett

11. sz. ábra: Mórágyon végrehajtott sinkivetődési kísérletek

be. A szovjet tapasztalatok szerint hőmérsékleti feszültségektől mentesített hegesztett hézagmentes síneknél olyan speciális leerősítést kell alkalmazni, amelynél a sántalp nincs lefogva.

A hőmérsékletváltozás miatti sínmozgást megakadályozó szoros, ún. keretmerv kapcsolatoknál *sinkivetődés* gondos építés, kellő fenntartás mellett *nincsen*. Legtöbb vasút azért alkalmaz a hézagmentes síneknél vasbeton keresztaljakat, hogy a súly növelésével a vágánynak a kivetődés, kihajlás elleni ellenállását növelje. A tapasztalatok szerint azonban a kisebb súlyú fa-, ill. vasaljas felépítmények is teljes biztonságot nyújtanak a vágánykivetődésekkel szemben. Ezt igazolják a Német Szövetségi Vasutakon szerzett tapasztalatok is.

A tapasztalatok szerint a hézagmentes vágány keretmerv vagy rugalmas leerősítés esetén kivetődésre nem veszélyes.

c) Húzóerők. Biztonság a nagy hidegben fellépő sántöréseknél

A hézagmentes vágányban akkor lépnek fel húzóerők, ha a hőmérséklet csökken. Szélső esetben -30 C° -on, ha a fektetési hőfok 15 C° volt, a legnagyobb húzóerő egyenlő a legnagyobb nyomóerővel s értéke pl. a MÁV 48,3 kg-os felépítményénél az előzőekben kiszámított 68,4 tonna.

A vágány alakjának deformálására ezeknek a nagy húzóerőknek ninesen káros hatásuk. Egyenesben a sínek húzása miatt nem változik meg a vágány iránya, ill. helyzete. Ívekben a húzóerő a sínt az ív közepe felé húzza s azáltal, hogy az ágyazat enged, a sín tehermentesül, az ív hossza pedig kisebb lesz. Utalunk arra, hogy jelenleg általában nem fektetnek 800 m-nél kisebb sugarú ívben hézagmentes síneket. A legkisebb vízszintes sugár értéke a vágány oldalirányú ellenállásának nagyságával van összefüggésben. Franciaországban kiterjedt méréseket végeznek a vágány oldalirányú ellenállásának meghatározására.

A nagy húzóerőknek az alábbi két hátrányos hatása van :

1. a síntörési veszélyt növeli,
2. a sín végén a hevedercsavarokat deformálja.

A tapasztalat szerint a nagy húzóerő nagy téli hideg esetén a törési veszélyt növeli. A sín talpán fellépő összes húzófeszültségek — mint kimutattuk — üzem közben a 3.400 kg/cm^2 értéket is elérik. Ha emellett még egyéb kedvezőtlen körülmények is bekövetkeznek, úgy síntörés állhat elő.

Ezzel szemben a legnagyobb nyomóerőknek a síntörést illetően nines ilyen káros hatása, ott — mint rámutattunk — kivétődési veszéllyel lehet számolni.

Nagy hidegben — a tapasztalat szerint — szaporodik a síntörések száma. Ezt a német vasutak két világháború közötti síntörési statisztikája jól mutatja. Olyan évben, amikor a téli időjárás normális, a német vasutakon 2000—3000 db volt a síntörések száma. Ezzel szemben az 1928/29. és az 1939/40. évi igen hideg téli időszakban a síntörések száma 8000—9000-re növekedett. Ezt azzal is lehet magyarázni, hogy a sínacél alacsonyabb hőfoknál érzékenyebb a törésekre, mivel az anyag rugalmasságából veszít, ridegebb lesz s ennek következtében a járulékos húzóigénybevételeknek nem tud megfelelni. A hideg téli időben fellépő sok síntörés másik magyarázata, hogy a tartós hideg következtében a vágány kevésbé rugalmas ágyazáson fekszik fel. Mivel a rugalmas alakváltozás igen kismértékű, a dinamikus ütőhatások, különösen szabálytalan kerekeknél (lapos kerék) síntörést okoznak. Emellett az átfagyott ágyazásban igen megnövekszik a talpfáknál a sín összehúzódását gátló ellenállás, s emiatt a sínre nagy húzóerő jut. Éppen ezért már olyan javaslat is hangzott el, hogy a fektetési (ún. semleges) hőfok ne a szélső hőmérsékleti értékek közé-pére essék, hanem annál alacsonyabb legyen. Ezáltal a téli húzóigénybevételek, ill. húzóerők kisebbek, amíg a nyári nyomóigénybevételek s az ebből származó nyomóerők nagyobb értékűek lennének.

Lássuk, hogy ha a törés bekövetkezik, mennyire ugorhatnak szét a sínvégek?

Ha a nagy hidegben törés lép fel, a két sínvég eltávolodik egymástól, ami a biztonságot csökkenti. Olyan sínszálnál, amely feszültségmentes, az egyenesben levő síntörés azért nem veszélyes, mert a sínvégek nem távolodnak el egymástól.

A 12. ábrán tüntettük fel az erőjátékot akkor, amikor a törés bekövetkezik. Az, hogy az eltörött sín végei milyen távolságon nyílnak szét, az ágyazati reakció nagyságától függ.

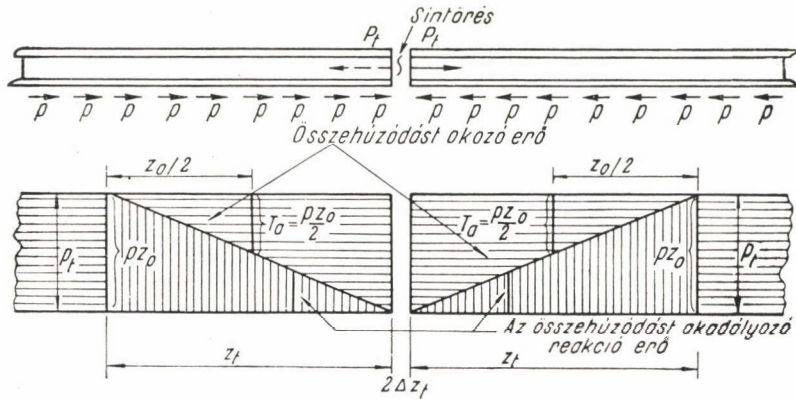
$p = 300 \text{ kg/m-nél}$ a MÁV 48,3 kg/m-es felépítményénél $P_t = 68,4 \text{ t}$ legnagyobb húzóerő esetén a lélegzési hossz

$$z_t = \frac{P_t}{p} = 228,08 \text{ m}$$

$$\Delta z_t = \frac{T_a}{EF} z_t = 4,9 \text{ cm}$$

Ez a hosszváltozás a húzott sínvégen azonnal bekövetkezik, a hideg hatására elméletileg a másik sínvég is ugyanennyivel húzódik össze s így a két sínvég között

$$2 \Delta z_t = 9,8 \text{ cm hégaz állhat elő.}$$

12. sz. ábra: Sínvégek mozgása nagy hidegben előforduló törés esetén

Bár a franciák az ágyazási reakciót 300 kg/m-nek veszik fel, ez az érték téli időben, amikor az ágyazási anyag is össze van fagyva, alacsony. Sokkal kisebb hégaz adódik, ha az ágyazási reakciót 1000 kg/m-nek vesszük fel.

Ebben az esetben

$$z_t = 68,42 \text{ m.}$$

$\Delta z_t = 1,78 \text{ cm}$, a két sínvég közötti legnagyobb hégaz $2 \times 1,78 = 3,56 \text{ cm}$.

Milyen tapasztalatok vannak a ténylegesen beépített pályáknál a sínvégek közötti hideg időben előálló hégaz nagyságára?

A kísérletek szerint 70 t húzóerő fellepténél előálló törésnél a hégaz 2–15 cm lehet aszerint, hogy a vágánynak milyen a keretmerekvége, azaz milyen mereven van a sín a keresztgerendával összekapcsolva, milyen nagy a vágány ellenállása a hosszirányú erő eltoló hatásával szemben és hogy milyen a vágány zúzottkővel való kitöltése.⁸

A több centimétert kitevő törési hégaz természetesen csökkenti az üzembiztonságot és éppen ezért mindent el kell követni, hogy a hideg időben előálló sintöréseknél a hégaz nagysága minimális legyen. Ezt a legmondosabb

⁸ Meier, Verbesserung der Eisenbahnschiene. Eisenbahntechnische Rundschau 1953.6/7. sz.

munkával, a vágány keretmerevségének állandó fenntartásával (csavarok utánahúzása), a talpfák közötti hézag gondosan elhelyezett ágyazattal lehet elérni.

A ténylegesen előálló hézag nagyságára vonatkozóan közvetett és közvetlen kísérletek végzésével igyekeztek választ nyerni.

Így pl. a Münster melletti szakaszon a hézagmentes sín elvágásánál határozták meg a hézag nagyságát. Azt állapították meg, hogy ha melegben kivágtak a hosszú sínből egy darabot, a sínvégek a nyomóerő hatására 25–30 mm-re mozdultak el. A sín -10 , -15 C°-on vágták el, s a hézag 25 mm-re növekedett. Üzem alatt a hézag növekedését lehetett megállapítani.

Igen érdekesek azok a kísérletek, amelyeket a húzás alatt levő sín törése esetén a fellépő hézag nagyságának meghatározására a Német Demokratikus Köztársaságban végeztek.⁹

Az újszerű kísérleteket úgy hajtották végre, hogy egy 210 m hosszú S 49-es sín — amely középen eltörve is úgy viselkedik, mint a hézagmentes vágány sínei — elektromos úton 120 C°-ra hevítettek s ezen a hőfokon erősítették le Geo-kapcsolattal a fakeresztgerendákra.

A lehülés következtében állandóan növekedett a sínben a húzóerő. Előzetesen átvágták középen a sín fejét és talpát úgy, hogy a középső keresztmetszetben a húzóerőnek csak a sín gerinc állott ellent. Amikor a síngerinc felületén a húzófeszültség elérte a sín szakítószilárdságát, a sín eltört. A sín hőmérsékletének mérésével a dilatációs erő nagysága is meghatározható volt.

A sín $P_t = 90\ 000$ kg húzóerőnél tört el 60 C° hőmérsékletnél. Ez a nagy húzóerő a sín ép keresztmetszeteiben 1440 kg/cm² húzófeszültséget, a bevágott középső keresztmetszetben 7350 kg/cm² szakító igénybevételt okozott.

Milyen hézag keletkezett a törésnél? A törés pillanatában 50 mm hézag keletkezett, amely 1 óra 30 perc után 79 mm-re tágult. A törés melletti keresztgerendák a törés pillanatában 1,5–1,5 cm-re mozdultak el, 1 óra 30 perc múlva az ágyazásba való oldalmozgásuk 4 cm volt. A törés melletti szakaszokra felszerelt sínvándorlást gátló berendezések a további mozgást megakadályozták. A törés melletti talpfák elmozdulása következtében az emelkedés 10 mm volt, oldalkitérést nem észleltek. 1 óra 30 perc után minden mozgás megszűnt.

A veszélyt a Német Szövetségi Vasutak úgy küszöbölik ki, hogy hideg töréseknél minden esetben ideiglenes hevederkötést kell elhelyezni, és a törés szomszédságában sínvándorlás gátló szerkezetekkel kell megakadályozni, hogy a sín a lekötés lazasága miatt az aljtól függetlenül elmozdulhasson. Ez különösen régebbi felépítménynél feltétlenül szükséges. Ahol nagyobb a hézag, oda betétdarab helyezendő be, illetőleg ferde törésnél 2–3 m-es darabot vágunk ki s a csatlakozást ideiglenes hevederkötések beépítésével biztosítjuk.

Összefoglalás

A fentiek szerint a hézagmentes vasúti pályák tervezésével és fektetésével kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdések általában tisztázottak. Egyes kérdések, pl. a hideg töréssel kapcsolatos biztonság még további elméleti és gyakorlati vizsgálatokat igényel. Az eddigi tapasztalatok kedvezők mind gazdaságilag, mind üzemtechnikailag.

⁹ K. Zimmermann, Neue Probleme des Langschienenoberbaues. Deutsche Eisenbahntechnik 1956. No 2.

Legfőbb előnye a hézagmentes pályáknak a fenntartásnál jelentkező megtakarítás, amely külföldi adatok szerint a normális fenntartási költségeknek faaljon 30—70%-ára, vasbeton aljon 60%-ára tehető.

A hézagmentes szakaszokon a közlekedés nyugodtabb és kevésbé zajos, minthogy az illesztéseken való áthaladásnál fellépő ritmikus ütődések elmaradnak. A zaj gumi alátétlemezek alkalmazásával a régi felépítményen jelentkezővel szemben legalább 2,5-szeresre csökken.¹⁰

Különösen figyelemre méltó a klasszikus és hézagmentes vágány minőségi viselkedésének összehasonlítása. A felújítást követő stabilizációs időszak befejeztével a klasszikus vágányzat gyengéi gyorsan érvényesülnek az illesztéseknél keletkező szintkülönbségek alakjában. E hiányosságok annál gyorsabban fokozódnak, minél kevesebb gondot fordítanak azok gyors és szakszerű kijavítására. A hiányosságok dinamikus hatásokat okoznak, amelyek a járművek áthaladásánál keletkező ütésekben jelentkeznek — különösen a teherkocsiknál. A klasszikus illesztéseket éppen ezért rövid időközökben kell javítani és pedig annál gyakrabban, minél öregebb vágányzatról van szó, ill. minél kevesebb gondot fordítanak kezdetben azok karbantartására.

A hézagmentes pálya viselkedése ettől lényegesen különbözik. Szintbeni hibái sokkal nagyobb távolságra oszlanak el és ezért e hiányosságok lassabban jelentkeznek. Ezért csak kis hatással vannak a járművek futására. Ily módon a hibák javítása hosszú időre előre tervezett programmal oldható meg. Sajátosságuk, hogy módot adnak a javítási munkák időben való olyan ütemezésére, amikor azt a hőmérsékleti viszonyok megengedik.

A karbantartási munkák kisebb szüksége azt eredményezi, hogy a hézagmentes vágányoknál igen jelentős a megtakarítás. Francia adatok szerint nem mondhatók túlzottaknak a 75% nagyságrendű megtakarítások akkor, ha a hézagmentes vágány fenntartási költségeit kiöregedett hevederes pályák e költségeivel hasonlítjuk össze.

Figyelemre méltó, hogy a karbantartó személyzetnek legkevesebb munkát adnak a hegesztett pályaszakaszok, amelyeket ezenkívül még a szabályosság és a legnagyobb kényelem, ill. a legnyugodtabb járás jellemez.

¹⁰ Hrdlicka: Kolej bez dilatačník spár z pobežne svarených kolejnic. Zelezniční Technika 1954. 7.